مجله اقتصادی
شماره‌های ۱ و ۲، فروردین و اردیبهشت ۱۳۹۲، صفحات ٦٨- ٦١

سلامت و راهبردهای پیشگیری از فساد در نظام مالیاتی

کیومرث امیری
مدیرکل امور اقتصادی و دارایی استان البرز
amiri_kiomars@yahoo.com

الهام کیانی‌نژاد
کارشناس‌ارشد MBA
kianinezhad@gmail.com

هرچند فساد (اداری و مالی) جوامع گوناگونی را می‌آزارد، وجود آن در کشور ما که خود را به الگو ساختن از نظام علوی مفتخر می‌داند زشت‌تر می‌نماید. در کشور ما علیرغم تلاش‌هایی که در زمینه اصلاح فساد صورت‌گرفته متأسفانه همچنان شاهد شیوع این پدیده در جامعه می‌باشیم. از دلایل عدم موفقیت می‌توان به فقدان برنامه منسجم و استراتژیک برای حل این معضل اشاره نمود. مشکل فساد حل نخواهد شد مگر آنکه برنامه‌ای منسجم و با در نظر گرفتن تمام ابعاد تدوین و از هرگونه نگاه تک‌بعدی اجتناب شود. دستگاه مالیاتی یک دستگاه حکومتی از نوع مالی و از بخش‌هایی است که مستعد فساد (اداری، مالی و...) است و اصلاحات در این بخش ضروری می‌باشد. در این مقاله ضمن تعریف فساد و علل پیدایش آن به راهکارهای پیشگیری و مبارزه با آن پرداخته شده است.

واژه‌های کلیدی: فساد اداری، فساد مالی، دستگاه مالیاتی.

۱. مقدمه

محققان دسته‌بندی‌های مختلفی از فساد دارند از جمله فساد اداری، فساد مالی، فساد خرد، فساد سازمان‌یافته، فساد بزرگ و...، اما نقطه مشترک تمام این تقسیمات مسری‌بودن آن است. فساد چون بیماری مسری بیرحمانه از یک نهاد به نهاد دیگر سرایت می‌کند تا ضمن تحلیل نهادها به فروپاشی سیستم حاکم منجر گردد.

فساد هم به‌عنوان یک مشکل ساختاری سیاسی یا اقتصادی و هم به‌عنوان یک معضل اخلاقی وگاهی هم به‌عنوان یک معضل ساختاری فرهنگی و اخلاق فردی قابل تأمل است. شیوع فساد مسیر بسیاری از پیشرفت‌های اجتماعی و مالی را می‌بندد هزینه‌های هنگفتی به کشور تحمیل می‌نماید و

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

بی‌اعتمادی را بین مردم رواج می‌دهد. پرواضح است مبارزه با فساد یک فرایند طولانی‌مدت است، اما روش‌های پیشگیرانه اصولی، اقدامات اصلاحی و وجود سیستم‌های نظارتی قوی و... تأثیر بسزایی در کاهش این پدیده مذموم در جامعه دارد.

۲. تعریف فساد

فساد در حالت کلی عبارت است از تغییر ناگهانی که بر شئ وارد می‌شود و حالت آن را تغییر می‌دهد یا آن را به شئ دیگر تبدیل می‌کند. در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود که آن ممکن است رفتار اخلاقی یا شیوه قانونی یا اغالب مقررات اداری باشد. فساد اداری به استفاده غیرقانونی از اختیارات اداری- دولتی برای نفع شخصی گفته می‌شود. اشکال فساد مالی شامل رشوه، اختلاس، تقلب و اخاذی است.

۳. رشوه

رشوه یک مفهوم آشنای اجتماعی فرهنگی می‌باشد که عبارت است از آنچه برای از بین بردن حقی یا حق نمودن باطلی می‌پردازند و از زمره گناهان کبیره‌ایست که مفاسد فراوانی ازجمله بی‌عدالتی، ناامیدی ضعفا و از بین رفتن اعتماد عمومی را درپی دارد. از عوامل گرایش به رشوه می‌توان به قوانین دست‌وپاگیر اداری، عدم ایمان و اعتقاد قوی، نادانی و جهل و ... اشاره نمود. رشوه‌خواری روحیه احساس مسئولیت و تعهد نسبت به جامعه را تضعیف و در صورت عدم برخورد قاطعانه ضمن اشاعه قبح آن ریخته و ابعاد وسیع‌تری چون اختلاس را ایجاد می‌نماید.

٤. آثار سوء فساد

ازجمله آثار سوء فساد می‌توان به کاهش اعتماد، تضعیف روحیه افراد درستکار، عدم احساس مسئولیت برای منابع مالی،کاهش درآمد دولت که سبب کاهش رشد اقتصادی می‌شود نتایج منفی بودجه‌ای، کیفیت پایین خدمات عمومی و... اشاره نمود.

۵. مبارزه با فساد در کشورهای مختلف

بر اساس آمار، روسیه فاسدترین کشور گروه هشت است و میزان رشوه در این کشور بیداد می‌کند. بیشتر تلاش‌های سران روسی برای مبارزه با فساد در حیطه پیشگیری بوده و تلاش شده است تا با وضع قواعد و ضوابط اخلاقی خطوط راهنمایی مبنایی برای انجمن‌های شغلی، حکومت، رسانه‌ها و... فراهم سازند. در بخش دیگر این تلاش‌ها سعی شده است تا با نهادسازی مناسب و وضع قوانین سختگیرانه انگیزه ارتکاب

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

فعالیت‌های فسادآور را کاهش دهد. از این اقدامات می‌توان به ایجاد ضوابط اخلاقی کسب و کار (تجارت)، اصول اخلاقی جهانی و شهروندان روسی، اندازه‌گیری نگرش‌های احزاب سیاسی درباره فساد، ضوابط اخلاقی کارمندان دولت و تلاش برای الحاق به کنوانسیون مبارزه با رشوه را نام برد.

انگلستان توانست با تدوین قوانین مناسب مبارزه با فساد، تدوین اصول اخلاقی در زمینه فعالیت‌های دولتی، استقرار نهادهای مبارزه با فساد در بخش‌های مختلف، تصویب قوانین مبارزه با پولشویی، الحاق به کنوانسیون منطقه‌ای و بین‌المللی مبارزه با فساد و رشوه گام‌های مهمی در زمینه کاهش و کنترل فساد بردارد.

ایالات متحده آمریکا از کشورهای موفق در زمینه مبارزه با فساد است، البته این نکته مؤید این مطلب نمی‌باشد که این کشور از فساد مبرا است. ایالات متحده آمریکا با ایجاد ترتیبات نهادی مبارزه با فساد که شامل پیشگیری و تحقیق و بازرسی می‌باشد و محافظت از گزارشگران فعالیت‌های فسادآمیز و با کنترل سیستم‌ها و ارگان‌ها راه‌های اشاعه فساد را بسته است.

کانادا به‌عنوان منزه‌ترین کشور گروه هشت توانسته با اعمال مکانیزم‌ها و ابزارهای قانونی مناسب و کارامد تا حد زیادی فساد را کنترل کند. دخیل دانستن تمام اجزای سیستم سیاسی اعم از قوای سه‌گانه، دستگاه اداری و حتی همکاری‌های بین‌المللی در امر مبارزه با فساد و نگاه به فساد به‌عنوان یک مقوله عام سیاسی، اقتصادی و فرهنگی از دلایل اصلی موفقیت کانادا در مبارزه با فساد است.

٦. فساد و نظام مالیاتی

٦-١. علل پیدایش فساد در نظام مالیاتی

از دلایل پیدایش فساد در نظام مالیاتی می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

- عدم سیستم نظارت قوی
- پیچیدگی قوانین و مقررات و عدم شفافیت استانداردها
- ارتباط مستمر مؤدی و مسئولان مالیاتی
- فرهنگ سازمانی ضعیف و تغییرناپذیر
- روحیه کاری و تعهد شغلی پایین
- عدم وجود سیستم‌های تشویقی مناسب
- چشم‌پوشی از تخلفات کارگزاران خاطی
- کاهش حقوق و دستمزد و فشار اقتصادی ناشی از تورم
- قدرت و اختیار زیاد مدیران و...

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

٦-٢. راهبردهای پیشگیری از فساد در نظام مالیاتی

مشکل فساد (اقتصادی، اداری و...) حل نخواهد شد مگر آنکه با عزمی جدی، نگاهی کلان و توجه به تمام ابعاد صورت گیرد و از هرگونه تک‌سونگری و مقطعی‌اندیشی اجتناب گردد. در ذیل راهکارهایی در این زمینه پیشنهاد می‌شود:

٦-٢-١. ایجاد نظام جامع کنترل و نظارت

وجود نظام نظارت و بازرسی لازمه سلامت هر مجموعه و توسعه و تعالی کارمندان آن مجموعه است. در مراجع دینی ۳ مرجع نظارتی وجود دارد: نظارت خداوند، نظارت حکومت و نظارت همگانی.

- نظارت خداوند

یکی از دلایلی که انسان نظارت خداوند را در وجود خود حس نمی‌کند عدم شناخت صحیح است. پرواضح است اگر انسان خداوند متعال را همیشه ناظر و شاهد کارهای خود بداند از هرگونه لغزش و خطا مصون خواهد ماند.

یکی از عواملی که انسان را از کارهای نامشروع باز می‌دارد سیستم کنترل درونی انسان‌هاست که همان ایمان و اعتقادات مذهبی می‌باشد. زمانی‌که پایه‌های ایمان در یک جامعه قوی و افراد جامعه به آن پایبند باشند این افراد با وجود نیاز شدید عموماً به فساد و انحراف کشیده نمی‌شوند. در صورت تضعیف ارزش‌های اخلاقی و مذهبی در جامعه و فراهم بودن سایر زمینه‌های اجتماعی افراد به تناسب سطح پایبندی‌ها و سیستم کنترل درونی‌شان دست به کارهای نامشروع می‌زنند. خودکنترلی بهترین و کامل‌ترین مکانیزم برای کنترل افراد است. مقدمه تربیت افراد خودکنترل آموزش صحیح و اصولی است که در بحث آموزش به آن پرداخته می‌شود.

- نظارت همگانی

شهروندان آگاه می‌توانند فساد را مهار کنند. مشارکت مردم و حضور آنها در عرصه‌های مختلف اداره جامعه از افتخارات هر نظام سیاسی و لازمه بقای آن می‌باشد. حضرت علی (ع) در راه مبارزه با مفاسد علاوه برانجام اقدامات پیشگیرانه و تأسیس نهادهای نظارتی اتکای ویژه‌ای به گزارش‌های مردمی داشتند. بر اساس آموزه‌های دینی نظارت افراد بر عملکرد دیگران به امر به معروف و نهی از منکر معروف است. آموزش از طریق رسانه‌ها نقش مهمی در احیای این امر در جامعه دارند.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

- نظارت حکومت

نظارت و کنترل از وظایف اصلی مدیران و موفقیت هر مجموعه‌ای در گرو داشتن نظام نظارتی قوی است. راهکارهای ذیل به‌منظور داشتن یک نظام نظارتی قوی اجتناب‌ناپذیر است:

- ایجاد نهادهای مستقل و دائمی به‌منظور کشف فساد و مجازات مجرمین بدون هرگونه تخفیف در مجازات

- انتخاب و انتصاب بازرسان ویژه (عالم، عادل و صالح) به‌منظور ایجاد سیستم‌های نظارتی محسوس و نامحسوس

- بازرسی‌های موردی و دوره‌ای به‌منظور کنترل مستندات

- تقویت نهادهای نظارتی جامعه مدنی چون مطبوعات، احزاب و سازمان‌های غیردولتی به‌منظور شناسایی و معرفی عوامل فساد

٦-٢-٢. توسعه دولت الکترونیک

فقدان گسترش فناوری اطلاعات تمام ابعاد زندگی بشر را دچار تحول اساسی نموده است. یکی از دلایل اشاعه فساد اداری فقدان ساختارهای روشن و شفاف در انجام امور می‌باشد. در محیط‌های اداری غیرشفاف و مبهم انجام رفتارهای فسادآلود تسهیل می‌شود.

فناوری اطلاعات با تأثیر بر مؤلفه‌های کاهش فساد اداری که شامل شفافیت، پاسخگویی و اعتماد است نقش فزاینده‌ای در کاهش فساد اداری داشته است. فناوری اطلاعات در قالب دولت الکترونیک احتمال یافتن خطا را به‌وسیله نگهداری جزئیات داده‌های تراکنش شده در سیستم‌های با منبع باز افزایش داده و امکان دنبال کردن فعالیت و کشف فساد حاصل از فعالیت‌های نادرست را فراهم می‌سازد.فناوری اطلاعات و ارتباطات نقش مهمی در اصلاح مدیریت دولتی ایفا می‌کند و با ایجاد شفافیت در امور اداری سبب دسترسی به اطلاعات بیشتر و شفاف‌تر و دستیابی به خدمات بهتر در کمترین زمان ممکن و با حداقل هزینه می‌شود و الکترونی شدن امور، تسهیل‌سازی در تعهدات دولت، توسعه جوامع، افزایش بهره‌وری دولت، بهبود پاسخگویی و اعتماد به دولت را در بر دارد.

فناوری اطلاعات می‌تواند با کاهش مداخلات غیرضروری دولت، سوءاستفاده از قدرت اداری آنها را کاهش دهد و با هزینه اندک به نظارت بر رفتار کارکنان دولت بپردازد و با افزایش تعاملات متقابل بین افراد سرمایه اجتماعی را نیز فراهم سازد و با فرایند ارائه خدمات به مردم موجب جلوگیری از رفتارهای فساد برانگیز کارکنان دولت شود، همچنین فناوری اطلاعات با کاهش سیستماتیک رفتار دلخواهانه کارکنان از رفتارهای مبتنی بر فساد جلوگیری می‌نماید. محققان به این نتیجه رسیدند که دولت

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

الکترونیک به همراه مشارکت الکترونیک دارای پتانسیل بیشتری برای رسیدن به موفقیت می‌باشد. تحقیقات نشان می‌دهد که دولت‌های بسیاری از طریق فناوری اطلاعات موفق به افزایش شفافیت، بهبود در پاسخگویی به عموم وجلب اعتماد بیشتر مردم به دولت شده‌اند. به‌عنوان مثال، سیستم آنلاین ثبت اموال روستایی در هند علاوه بر از بین بردن فرصت‌های دریافت رشوه توسط مقامات دولتی سبب شفافیت در اطلاعات و بهبود پاسخگویی بهتر مقامات گردید. آشکار است در نظام مالیاتی هر اندازه تماس‌های حضوری میان مؤدی و مسئولان کمتر شود فرصت برای ایجاد رابطه شخصی کمتر می‌شود و به همان اندازه رویارویی با موارد ارتشا کاهش می‌یابد.

راه‌اندازی نظام جامع اطلاعات مالیاتی و ایجاد سیستم تعریف شده و مدون به‌منظور فراهم آوردن امکان برای دسترسی سهل و ساده و اخذ خدمت متقاضی به‌صورت کاملاً الکترونیکی و هرگونه خدمات و تماس رودررو برای مؤدیان مالیاتی دارای درآمد اندک، سالمند و بی‌سواد صورت گیرد.

٦-٢-٣. جامعیت و شفافیت در مقررات

تنظیم مقررات باید طی یک کار کارشناسی قوی و انجام مطالعات تطبیقی با قوانین و مقررات ملی و حتی بین‌المللی انجام شود تا منجر به ارائه یک نظامنامه جامع، دقیق، صحیح، شفاف، با دوام و مطلوب شود. علاوه بر کار کارشناسی در تنظیم مقررات در اطلاع‌رسانی نیز می‌بایست به‌صورت مطلوب شفاف‌سازی صورت گیرد. به‌عنوان مثال، بسیاری از واحدهای تولیدی بدون آگاهی از ماده (۱۳۹) قانون مالیات‌های مستقیم خود را مشمول معافیت مالیاتی می‌دانند، در حالی‌که براساس ماده (۱۳۹) اگر اظهارنامه ارائه نشود استفاده از قانون مالیات‌ها عملاً امکانپذیر نخواهد بود. به عبارت دیگر، استفاده از معافیت مالیاتی پس از ارائه اظهارنامه امکان‌پذیر خواهد شد. در بحث آموزش به به روش‌های اطلاع‌رسانی پرداخته می‌شود.

٦-٢-٤. آموزش

در مبحث آموزش علاوه بر آموزش کارکنان که بر عهده سازمان می‌باشد می‌بایست به آموزش عامه مردم نیز توجه شود.

- آموزش همگانی از طریق رسانه‌های عمومی، مطبوعات و مدارس به‌منظور افزایش آگاهی عمومی برای مبارزه با فساد، پیوند مردم با آموزه‌های دینی، تقویت ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی و نهادینه‌کردن فرهنگ مذموم شمردن رذایل از جمله رشوه، آگاه ساختن مردم به قوانین و مقررات مالیاتی، شناساندن تخلفات و جرایم و همچنین مجازات‌ها به‌منظور پیشگیری از هرگونه تخلف، آموزش و اقداماتی برای برطرف ساختن احساس مردم نسبت به نظام ناعادلانه مالیاتی.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

– گاهی قوانین و مقررات به نحوی تنظیم می‌شوند که تنها افراد کارآزموده قادر به درک آنها هستند. ایجاد واحدهای خدمات مشاوره به‌منظور آگاهی‌بخشی بیشتر و رفع ابهام و شفاف‌سازی مراحل انجام خدمات سازمانی و مقررات و آیین‌نامه‌های سازمانی تأثیر بسزایی دارد. در روستاها نیز می‌توان از طریق شوراهای روستایی و دهیاری‌ها شفاف‌سازی کرد.

– ایجاد امکان برای دسترسی سهل مؤدیان به بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌ها با تهیه و توزیع کتاب راهنما، بروشور و توزیع بین آنها و اما در مورد کارکنان سازمان علاوه بر برگزاری دوره‌های آموزشی تخصصی به‌منظور آشنایی هرچه بیشتر کارکنان با قوانین و مقررات جدید لزوم برگزاری دوره‌های آموزشی، فرهنگی، اعتقادی و مذهبی اسلامی نیز هرچه بیشتر نمایان می‌شود. پر واضح است برگزاری این آموزش‌ها با برنامه‌ریزی آموزشی مناسب که نیازسنجی صورت گرفته باشد بر غنای هرچه بیشتر آن می‌افزاید. از دوره‌های آموزشی می‌توان به برگزاری دوره‌های آموزشی مقابله با فساد اداری، آگاهی‌بخشی در مورد مجازات‌ها، ارائه آموزش‌های لازم در زمینه ترویج وظیفه‌شناسی و وجدان‌کاری و ارائه الگوهای عملی و ... اشاره نمود.

٦-٢-٥. ساختار عملکردی سازمان

لزوم شایسته سالاری در عزل و نصب‌ها و جلوگیری از هرگونه رابطه‌بازی، متناسب نمودن پرداخت‌ها با عملکرد افراد، وجود نظام انگیزشی مناسب، معرفی مؤدیان نمونه، روزآمدکردن قوانین و مقررات همه از راهکارهای بهبود ساختار اداری و عملکردی سازمان می‌باشند.

۷. نتیجه‌گیری

فساد عارضه‌ای چند بعدی است که تبعات منفی آن سنگین و گاه غیرقابل جبران می‌باشد. در پیدایش این پدیده نامیمون عوامل اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی و... نقش دارند، بنابراین در راه مبارزه با آن توجه به تمام ابعاد اجتناب‌ناپذیر است. حضرت امیر در راه مبارزه با فساد در بعد نظری با بیان مواضع حکیمانه و برحذر داشتن از اخلاق رذیله و با تأکید بر اصل نظارت الهی، نظارت مردمی، تأکید بر اصل تعهد و مسئولیت‌پذیری به تقویت خودکنترلی پرداختند و در بعد عملی، علاوه بر نظارت دقیق بر عملکرد کارکنان با ایجاد برنامه‌های اصلاحی از جمله برکناری و عزل کارگزاران نااهل و... به مبارزه گسترده‌ای با فساد پرداختند.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]

منابع

بسطامی، محمود، "مبارزه با فساد مالی و اقتصادی"، *دوماهنامه اندیشه حوزه*، شماره‌های ۷۸-۷۷.

چهره‌راضی، سیدمهدی، "فساد و راهکارهای مبارزه با آن"، آدرس سایت sabainfo.ir.

دادگر، حسن، "رویکردی اقتصادی به شیوع فساد مالی در کشور"، *بانک اطلاعات نشریات کشور*، *فصلنامه اقتصاد اسلامی*، شماره ۱۱.

دفتر مطالعات اقتصادی معاونت برنامه‌ریزی و امور اقتصادی وزارت بازرگانی (۱۳۸۶)، "تحلیل فساد مالی، اقتصادی و بازرگانی"، اردیبهشت‌ماه، شماره ثبت اسناد معاونت (۸۶/۶۵۹).

سام‌دلیری، یونس (۱۳۸۲)، "فساد مالی در بخش‌های مالیاتی و گمرکی"، *بانک اطلاعات نشریات کشور*، *مجله بانک و اقتصاد*، فروردین و اردیبهشت‌ماه، شماره ۳۴.

شریفی‌رنانی، حاجی‌پور و مشرف‌جوادی، "بررسی نقش فناوری اطلاعات در کاهش فساد اداری از طریق شفافیت اطلاعات، بهبود پاسخگویی و ارتقای اعتماد و درستی: مورد مطالعه شعب بانک صادرات اصفهان"، *فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران*.

قادری، مهدی، "فساد اداری در ایران؛ تحلیلی جامعه‌شناختی"، مجلات *علوم اسلامی*، مجله معرفت، شماره ۱۳۸، خردادماه.

لطیفی، محمدحسین، "فساد اداری، انواع گوناگون آن و فرایندهای جامع مبارزه با آن"، همایش علمی و پژوهشی نظارت و بازرسی، مردادماه.

یوسفی، رقیه، "بررسی انواع علل و عوامل رشوه خواری هدیه نامشروع"، *روزنامه کیهان*، شماره ۱۹۷۰۷، تابستان، ص ۶.

هاشمی، علیرضا، "مدیریت کارامد مالیاتی"، *روزنامه دنیای اقتصاد*، شماره ۱۴۳۴، دی‌ماه.

یاسینی، مصطفی، "نظارت، راهبردی اساسی در مبارزه با مفاسد مالی"، *روزنامه رسالت*، شماره ۷۱۲۶، آبان‌ماه.

[Downloaded from ejip.ir on 2026-10-31]